

Олена Руда¹

Інститут української мови Національної академії наук України
(Ukraine)

Мовні преференції киян сьогодні

Питання мовних преференцій, тобто вибору мови спілкування в різних сферах життєдіяльності людиною, яка живе в багатомовному соціумі, лежить у площині набагато ширшої суспільної проблеми – засад побудови мовної політики в державі, законодавчого врегулювання використання мов, що одночасно функціонують на її території. З огляду на загальноприйняті міжнародні принципи врегулювання багатомовних ситуацій пріоритетними в мовній політиці мають бути права людини, зокрема користуватися та здобувати освіту рідною мовою, вибирати мову для повсякденного спілкування. Проте у двомовному суспільстві права й інтереси тих, що належать до різних мовних спільнот, перетинаються. Дослідники пропонують різні варіанти забезпечення прав громадян у двомовних соціумах². Утім, реалізація тієї чи тієї стратегії мовної політики має ґрунтуватися на такому принципі: її положення не повинні викликати незадоволення жодної частини населення і, звичайно, враховувати соціолінгвістичну оцінку функціонування мов у державі.

Уже десятки років поспіль і в громадських, і в наукових колах не вщухають нарікання на те, що українська влада, причому всі її режими, не спромоглася сформулювати виразну концепцію мовного розвитку країни і що, власне, досі залишається незрозумілим, яку етно – та мовну політику сповідує Україна як держава. Закон “Про мови в Українській РСР”³, який регулював мовну сферу в країні до

¹ Adres do korespondencji: Інститут української мови НАНУ, Відділ соціолінгвістики, вул. Грушевського, 4, к. 708; Київ, 01001, Україна. E-mail: arudaya@yandex.ru

² Л. Лазаренко, *Досвід мовних політик світу та українська перспектива, „Українська мова”* 2002, № 4, с. 7.

³ Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про мови в Українській РСР, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> [доступ: 16.09.2012].

2012 р., був скерований на гарантування мовних прав громадян, які випливають з їхньої національної ідентифікації, і водночас не омінав мовних потреб населення різних етнічних (мовних) груп, юридично забезпечуючи їхне право на використання будь-якої мови. У частинах другій та третьій статті з Закону зазначено, що в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де більшість громадян становлять особи, які належать до інших (ніж українська) національностей, могли використовуватися – поряд з українською – національні мови цих національностей або мова, *прийнятна для всього населення* [виділення тут і далі О.Р.]. Громадяни мали право звертатися до державних і громадських установ українською чи іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, *прийнятною для сторін* (частина друга статті 5). Новий Закон “Про засади державної мовної політики”⁴ передбачає паралельне з державною мовою функціонування регіональних мов або мов меншин, які є рідними для не менш як 10% громадян, що населяють певну територію за даними перепису. Передбачено, що державні та комунальні навчальні заклади за *наявності достатньої кількості відповідних заяв про мову навчання від батьків учнів або студентів* у встановленому порядку можуть створювати окремі класи, групи, де навчання здійснюється іншою мовою, ніж у навчальному закладі загалом. У сфері телебачення, друкованої продукції закон надає *право ухвалювати рішення щодо мови власникам або на вибір рекламидація*. Таким чином, автори нового мовного закону не відступилися від усталеної в Україні традиції чітко не ієрархізувати обов’язок використовувати державну мову та право вживати “прийнятну”, не визначили, який критерій – мовної (етнічної) ідентифікації чи мовних преференцій – покладено в основу групування громадян для захисту їхніх мовних прав. Невизначеність позиції української владної еліти щодо мовного питання, запевняють соціологи й соціальні психологи, є однією з причин невизначеності мовної самоідентифікації населення України.

Частина громадськості закликає державу поводитися як національна, вимагає від можновладців дотримуватися демографічних параметрів регулювання мовної сфери (увідповіднення статусу мов етнічному складу населення), а також у розвиткові стратегії державного мовного розвитку спиратися на показники мовної самоідентифікації громадян. За результатами останнього перепису 2001 р.⁵

⁴ Проект Закону про засади державної мовної політики, <http://bit.ly/1BBjUHt> [доступ: 10.09.2012].

⁵ Чисельність і склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, <http://bit.ly/1J6bB6s> [доступ: 18.08.2013].

картина мовної самоідентифікації населення України така: російську мову назвали рідною 29,6% населення країни, рідною українську мову визнали 67,5%. Цілком очевидно є потреба гарантувати права переважної більшості громадян держави користуватися “рідною” мовою в усіх сферах суспільного життя.

Натомість поборники офіційної двомовності в країні заперечують правомірність застосування етнічного принципу в мовній політиці, наполягаючи на тому, що в дослідницькій і мовнореформаторській діяльності передусім має братися до уваги критерій мовних преференцій громадян. Викладення такого підходу супроводжено переконливою аргументацією. По-перше, нібито опитування містять дуже обмежену недостатньо коректну кількість показників – щодо так званої “рідної мови” та мови спілкування в сім’ї, а за цих умов аналіз мовних практик громадян України у різних сферах життедіяльності неможливий⁶. До того ж особистісна ідентичність, на думку соціологів⁷, визначається тим, як інші ідентифікують нас, а не як визначаємо себе ми, таким чином саме вибір мови набуває першочергового значення.

По-друге, нібито існує плутанина з використанням терміна “рідна мова”. Учасники різноманітних опитувань не розуміють, що мається на увазі: чи материнська мова (мова, якою розмовляли батьки), чи мова національності, до якої вони належать, чи мова країни, громадянами якої вони є, чи мова, яку вони краще знають і якою розмовляють найчастіше, чи це мова, якою вони думають і можуть вільно спілкуватися. Мовляв, показник рідної мови дуже неоднозначно розуміють навіть у науковій літературі. Та навіть чітке визначення терміна не гарантуватиме, що саме це мають на увазі громадяни, коли відповідають на запитання про рідну мову. Аналіз цільового національного дослідження етнічних груп України 2003 р.⁸ показав, що з-поміж етнічних українців 57,4% вважають, що рідна мова – це мова національності, до якої вони належать, 12,9% – що це мова батьків, 24,8% – це мова, якою вони думають і можуть вільно спілкуватися. З-поміж етнічних росіян найбільше тих, хто вважає рідною мову, якою думають і можуть вільно спілкуватися (52,8%), мову національної групи (30,3%) і найменше – мову батьків (13,3%). Соціолог Олександр Вишняк зазначає:

⁶ О. Вишняк, *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз)*, Київ 2009, с. 9.

⁷ K. Gibson, *English only court cases involving the U. S. workplace: the myths of language use and the homogenization of bilingual workers' identities*, Hawai'i 2004.

⁸ О. Вишняк, *Мовна ситуація*, с. 19–20.

Абстрактне запитання про рідну мову в опитуваннях взагалі не піддається раціональній інтерпретації, бо виявлений за допомогою такого запитання “рівень володіння рідною мовою” представників різних етнічних груп України чи визнання громадянами української або російської мови як рідних мало характеризує мовну ситуацію в Україні⁹.

По-третє, традиційні соцопитування не враховують фактор суржiku – єдиного засобу спілкування, за деякими даними, майже п’ятої частини населення у родині та у публічних мовних практиках, – який нібито не можна без застережень віднести ні до української, ні до російської мов, зважаючи на його різновиди. І четвертий, найпоширеніший, аргумент: значний відсоток українців, вважаючи своєю рідною мовою українську, в повсякденні послуговується російською. Справді, за результатами проведеного 2011 р. дослідження Research & Branding Group¹⁰, для 47% жителів України мовою спілкування в сім’ї є українська; російською вдома послуговуються 37% респондентів; і російською, і українською – 15% українців. Звучать заклики на підставі такого розподілу мовожитку на законодавчому рівні закріпити одинаковий статус двох мов, тим самим гарантувати рівні права українсько – ѹ російськомовної груп на отримання інформації, спілкування з державними органами, навчання дітей.

Наведені аргументи не далекі від логіки, якщо не зважати на соціо – та психолінгвальні чинники мовної поведінки та етномовної самоідентифікації, які важко вписати в таблиці з підрахунками. А навколо мовній дискусії, невирішеність так званого “російського” питання в мовній сфері, врешті, маніпуляції мовним питанням і ухвалення 2012 р. мовного закону, що викликав збурення в суспільстві, свідчать про те, що наукові аргументи й практичні рекомендації не були враховані при випрацюванні зasad державної мовної політики. Навіть фахівці, наголошуючи на необхідності утвердження й зміцнення української мови в усіх сферах життя суспільства, не вдаються до розрізнення понять мовної самоідентифікації та мовних преференцій як категорій, визначальних для оцінки перспектив розвитку мовної ситуації в країні. Констататація мовних фактів мала б бути супроводжена тлумаченням цих понять, а також містити відповідні коментарі.

Зокрема, важливо пам'ятати про те, що *етнічна та мовна ідентифікації українців не завжди збігаються*. Для багатьох етнічних груп значущим символом належності до колективу є мова. Та реальне

⁹ Ibidem, s. 20.

¹⁰ Українці перехотіли другу державну, <http://www.pravda.com.ua/news/2011/09/17/6567769/> [доступ: 25.10.2012].

життя етносів нерідко зміщує інваріантні ознаки етносу та створює маргіналії різного роду. У дискусії про етнічну ідентичність багато зарубіжних дослідників зауважують, що мова не є необхідною умовою ідентифікації з етнічною групою¹¹. Етнічність як така більше пов'язана з символічним значенням окремої мови, а не з її фактичним використанням усіма членами групи¹². Соціолінгвістичні дослідження переконують, що в Україні мовно-культурна асиміляція випереджає етнічну. Спостерігаємо явище лінгвоетнічного антагонізму, коли людина належить за психологічним складом, культурою, побутовою свідомістю до одного етносу, а спілкується мовою іншого етносу. Потужність російськомовної літературної, телевізійної, кінематографічної, музичної продукції формує особливий тип української мовно-етнічної ідентичності.

Узагальнивши численні соціологічні дослідження, можна дійти висновку, що серед етнічних українців частка двомовних майже втрічі більша, ніж частка двомовних серед етнічних росіян, а серед тих, хто вважає рідною мовою українську, частка двомовних майже вдвічі вища за частку двомовних серед тих, хто рідною мовою вважає російську. При цьому більше двох третин населення України – як українсько-, так і російськомовних – визнають рідною українську мову, тобто попри мововживок зараховують себе до найчисельнішої етномовної спільноти. Ця даність українських реалій змушує вдатися до аналізу характеру мовних преференцій громадян у різних ситуаціях спілкування, причин їх виникнення й динаміки. А оскільки мовний простір столиці України – міста Києва відображає комунікативну практику всього населення країни, то результати такого аналізу будуть показовими для відображення структури мовних преференцій українців загалом.

Київське середовище сформувалось як переважно російськомовне ще в кінці XIX ст. Унаслідок розвитку промислового виробництва місто стрімко зростало, зокрема за рахунок припліву робочої сили з навколошніх регіонів і не тільки. Вже наприкінці 30-х рр. українська мова частіше зазвучала на вулицях міста, адже число українців сягнуло за 50% населення. За результатами останнього перепису населення 2001 р.¹³ українців серед жителів Києва було

¹¹ В. Ігнатенко, О. Селіванова, *До проблеми етнічної ідентичності*, <http://bit.ly/1e46Lfi> [доступ: 21.09.2013]; K. Gibson, *English only court cases*.

¹² А. Донцов, Т. Стефаненко, *Язык как фактор этнической идентичности*, „Вопросы психологии” 1997, № 4, с. 75–86.

¹³ Чисельність і склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/> [доступ: 18.08.2013].

82,23%. Проте комунікативне навантаження мов у двомовному Києві не відповідає національному складу його населення. За словами публіциста Миколи Рябчука, 1993 р. 80% жителів Києва говорили російською мовою, проте більшість із них ототожнювала себе з українцями¹⁴. З-поміж опитаних Центром соціологічних досліджень “Громадська думка” Науково-дослідного інституту соціально-економічних проблем Києва в 2000 р.¹⁵ українців до складу 53% російськомовного населення столиці входило 34% українців і 16% росіян. Відмінністю столиці від інших великих міст Центру та Південного Сходу є те, що кияни спілкуються і в сім'ях, і в громадських місцях переважно, а не виключно російською, і в столиці домінує не російська одномовність, а різні варіанти двомовності¹⁶. Автори соціолінгвістичного дослідження мовної ситуації Києва в 2000 р. Ганна Залізняк і Лариса Масенко подають такі дані: переважно російською в повсякденні спілкуються 52,5% киян, переважно українською – 14,8%, однаково українською і російською мовами – 32,0%¹⁷. Соціолог Залізняк, порівнюючи результати згадуваного вище дослідження мовної ситуації Києва 2000 р. з даними опитування, проведеного 2012 р., зазначає, що частка киян, які використовують у повсякденному спілкуванні обидві мови, 2012 р. порівняно з 2000 р. зросла майже в сім разів (з третини до половини)¹⁸.

Матеріали загальнонаціональних переписів населення та великокамасштабні соціологічні опитування дають змогу побачити загальну картину функціонування мов на певній території, залежність мовних уподобань від національності, віку, статі, рівня освіти та інших соціальних параметрів, проте вони не можуть описати конкретні типи мовної поведінки людей, зокрема пояснити вибір ними мови спілкування в конкретній ситуації. Для реалізації саме такого завдання у відділі соціолінгвістики Інституту української мови НАН України було розроблено анкету, де, окрім паспортної частини та запитань, відповіді на які дають змогу скласти узагальнену мовну характеристику респондента, за-

¹⁴ M. Riabczuk, *Od "Małorusi" do "Indoeuropy": stereotyp "narodu" w ukraińskiej społecznej świadomości i myśli społecznej* [w:] *Narody i stereotypy*, red. T. Walas, Kraków 1995, s. 113–124.

¹⁵ Г. Залізняк, Л. Масенко, *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*, Київ 2001.

¹⁶ М. Дністрянський, *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики*, Львів 2006, s. 148.

¹⁷ Г. Залізняк, Л. Масенко, *Мовна ситуація Києва*.

¹⁸ Г. Залізняк, Сучасна мовна політика і кияни [w:] *Наукові записки НаУКМА*, т. 137, Київ 2012.

пропоновано схарактеризувати свою поведінку в різних комунікативних ситуаціях¹⁹.

Згідно з запропонованими варіантами відповідей, на запитання про мову володіння сформовано десять теоретично можливих груп, з яких після опрацювання масиву матеріалу (загалом близько 500 анкет) реальними виявилися дев'ять. Відповіді респондентів на запитання анкети, які стосуються їхніх мовних преференцій у різних ситуаціях спілкування, дали змогу порівняти відповіді на прямі запитання (суб'єктивна оцінка власного мовлення) з об'єктивними (отриманими через непрямі запитання)²⁰. Найбільше виявилося респондентів, які самі оцінюють себе як таких, що вільно володіють і українською, і російською мовами (72,34%). Менше половини з цієї групи (44,85%) зазначили, що їм однаково комфортно спілкуватися обома мовами, а решта приблизно однаково надають перевагу одній з мов (27,21% – українській, 27,94% – російській), тобто їхня індивідуальна двомовність насправді не є гармонійною. Щодо визначення рідної мови, то половина киян за походженням у цій групі мовців називають рідною українську, 37% – російську і 10,81% – обидві мови. У родинному спілкуванні дві мови застосовують 37,5% (45,94% киян за походженням і лише 7,69% вихідців із регіонів), тільки українську – 33,82% (серед них лише 18,92% киян за походженням і 76,92% вихідців із регіонів), зокрема суржик – 2,99%, тільки російську – 23,53% (35,14% киян за походженням і лише 11,53% вихідців із регіонів). На додаток 3,68% використовують суржик як додатковий засіб спілкування з родичами.

Такий розподіл мовців усередині групи позначається й на їхньому виборі мови позародинного спілкування. Інформанти досить легко читають фахову літературу (52,21%) і пишуть (30,15%) на роботі обома мовами. Найвищий відсоток писемного професійного спілкування лише українською мовою у вихідців із регіонів (80,77%). Імовірно, мова професійного спілкування, передусім писемного, зумовлена більшою мірою мовним режимом в установі та галузі загалом, ніж власними вподобаннями мовця. В усному виробничому спілкуванні власні мовні преференції зберігаються, зокрема досить високий відсоток тих, хто розмовляє винятково українською, і цей показник перевищує показники комфорктного і родинного спілкування.

¹⁹ С. Соколова, Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування), „Українська мова” 2013, № 2, с. 38–55.

²⁰ С. Соколова, В. Труб, Л. Масенко, О. Данилевська, О. Руда, *Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі [w:] Слов'янські обрії: доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів*, т. 6, № 1, Київ 2013, с. 173–196.

Мову усного спілкування поза межами родини та роботи респонденти цієї групи здебільшого обирають залежно від середовища (47,06%), при цьому показник збереження власних мовних преференцій досить високий, передусім для української мови: 36,76% послуговуються лише українською, але лише 14,71% завжди говорять у цій ситуації російською.

Найбільшою мірою тип двомовності інформантів виявляється у преференціях щодо сприйняття інформації. Обома мовами зручно слухати радіо і дивитися телепередачі для 61,03% опитаних, читати художню літературу – для 76,47%, читати пресу – для 75,0%, причому ці показники досить близькі у киян і не киян за походженням. Пресу кияни за походженням удвічі охочіше читають українською мовою, ніж російською. Серед вихідців із регіонів прихильників винятково російськомовної преси немає зовсім.

Уваги потребують відповіді про надання переваги мові спілкування для своїх дітей. Близько 70% опитаних обирають двомовність і для своїх дітей, серед переважно українськомовних таких близько 40%. Показово, що лише російській мові для своїх дітей надають перевагу поодинокі респонденти.

Таким чином, оцінка мовцями власного рівня владіння мовами в білінгвальному місті, яким є Київ, далеко не завжди збігається з реальними показниками практичного використання ними цих мов і ступеня комфорності спілкування. Лише близько половини тих, що позиціонують себе як гармонійні двомовці, насправді майже рівномірно використовують обидві мови у різних сферах і почиваються при цьому комфортно. Решта надає перевагу одній із мов, розмежовуючи їх функціонально. Мовні преференції у родинному, позародинному, виробничому спілкуванні відрізняються й не завжди відповідають умовам спілкування, адже умови спонукають до пристосування мовної поведінки. А отже, *необхідно враховувати вплив мовно-культурного середовища на вибір мови*. Не можна не зважати на територіальну специфіку функціонування української та російської мов в українському суспільстві. Регулярні опитування Інституту соціології НАН України²¹ показують, що російська мова домінує в столиці, великих, середніх та малих містах, а українська – тільки в селах. За результатами опитування 2000 р., проведеного Центром “Громадська думка”, 70% киян, що спілкуються переважно російською, зростали в російськомовному оточенні. Натомість 80% киян, які спілкуються українською, виховані в українськомовному

²¹ О. Вишняк, *Мовна ситуація*, с. 41.

середовищі²². Окрім того 44,0% громадян, чия первинна соціалізація проходила у великих містах, нині в сім'ях спілкуються виключно російською²³. Згадаємо тут широко цитовані слова Масенко:

Мовно-культурна атмосфера наших міст зробила російську мову мовою пристосування, а українську – мовою протистояння²⁴.

Публіцист Павло Зуб'юк у своїй колонці на ресурсі “Українська правда” пише:

Населення сучасного Києва сформувалося в основному після Другої світової війни з передвоєнних мешканців Києва, переселенців з інших міст СРСР та найбільшою мірою – міграції з навколошньої української провінції. При цьому склалася така собі суспільна утода: для того щоб стати “міським”, учорашній селянин мав відмовитися від української мови, культури, загалом ідентичності – принаймні на людях [...]. Його діти, і тим більше онуки, уже сприймали такий стан речей як норму. Українська мова толерувалася лише в середовищі нижніх прошарків суспільства – базарні торговці, прибиральниці тощо – та творчої інтелігенції²⁵.

Пов’язана з попередньою теза – *необхідно враховувати мотиваційні фактори мовної самоідентифікації*, серед яких значущим є статус групи. Виявлено, що індивіди, які належать до високостатусних груп, ототожнюють себе з цими групами більше порівняно з членами низькостатусних груп. Автори соціолінгвістичного дослідження мовної ситуації в місті Києві Залізняк і Масенко наголошують:

Советськийrudiment упередженого сприйняття української мови як менш престижної, ніж російської, ще не викорений до кінця з масової свідомості мешканців столиці²⁶.

До того ж, історичні й соціальні відмінності в рівні освіти та соціально-професійному складі міського та сільського населення України в останні десятиліття призвели до суттєвої диференціації мовних практик різних освітніх груп громадян. В усіх сферах життедіяльності російськомовне спілкування суттєво переважає над україномовним серед освічених верств. Вишняк так коментує результати опитування:

²² Г. Залізняк, Л. Масенко, *Мовна ситуація Києва*, с. 24.

²³ О. Вишняк, *Мовна ситуація*, с. 47.

²⁴ Л. Масенко, *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*, Київ 2004, с. 134.

²⁵ П. Зуб'юк, *Смерть українофобії*, <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/10/19/7000218/> [доступ: 20.10.2013].

²⁶ Г. Залізняк, Л. Масенко, *Мовна ситуація Києва*, с. 18.

Враховуючи вищий статус та авторитет у суспільстві фахівців із вищою освітою, особливо в містах, вони визначають “зразки” мовної поведінки інших освітніх груп населення й сприяють подальшій “русифікації” мовних практик населення України²⁷.

Усебічного розгляду заслуговує комплекс психологічних проблем, що впливають на вибір мови. Мовну поведінку двомовного визначають не лише статус мов, чисельність мовної групи, а й стереотипне ставлення мовців до кожної з мов (її “престиж”). Причини таких особливостей мовної поведінки треба шукати не лише в комплексі історичних, соціальних механізмів формування індивідуальної двомовності в Україні, а також у соціомовних стереотипах, які визначають мовожиток білінгвів. Психологічний механізм самоідентифікації з мовою групою, яка домінус, виникає внаслідок підсвідомого прагнення відмежуватися від зневаженої мови. Така ситуація створює психологічно дискомфортні умови для тих, хто спілкується мовою менш престижною, а також формується конформна модель мовної поведінки, коли під впливом мовного середовища особи або з часом змінюють свою мову спілкування, або стають активно двомовними. У цьому зв’язку виокремлюємо такі критерії оцінки мовної поведінки, як мовну стійкість на позначення використання рідної мови незалежно від обставин комунікації (співрозмовника, місця тощо) та мовну лабільність – схильність до перемінного використання мов залежно від обставин комунікації²⁸. На противагу стійкості етнічної свідомості українців їхня стійкість відносно української мови змінюється залежно від обставин комунікації, соціально-рольових стосунків між комунікантами та інших параметрів конкретної ситуації. А отже, киян можемо умовно поділити на дві гетерогенні групи. Представникам однієї з них притаманна мовна поведінка без зміни власного коду залежно від соціолінгвальних параметрів комунікації, а мовці другої умовної групи схильні до перемінного використання української та російської мов залежно від обставин комунікації. Варта уваги ситуація, за якої переходятять на російську мову “із співчуття”. Йдеться про випадки, коли комусь здається, що співрозмовник не зрозуміє окремих українських слів. Стереотип про переважну російськомовність столиці – найпоширеніший, що змушує багатьох мовців використовувати російську в ситуаціях, які цього не вимагають.

²⁷ О. Вишняк, *Мовна ситуація*, с. 50.

²⁸ О. Руда, *Соціомовні стереотипи в міській білінгвальній комунікації (проблеми мовної стійкості та мовної толерантності)* [w:] *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки*, т. 28, Кам’янець-Подільський 2011, с. 403–405.

З іншого боку, надання пріоритету українській мові у більшості комунікативних ситуацій пов'язане з громадянською позицією. За результатами нашого довільного інтерв'ювання щодо причин зміни мови спілкування, в деяких комунікативних ситуаціях (спілкування в державних установах, побутове спілкування – у магазині, транспорті тощо) частина респондентів свідомо не переходятять на російську мову при рольовому спілкуванні з російськомовним індивідом, тим самим намагаючись підкреслити свій “вищий” статус як людини (освіченої, культурної, офіційної, української, громадянина цієї держави) тощо. Деякі білінгви, які в повсякденні зазвичай використовують російську мову, в спілкуванні з незнайомими людьми переходят на українську. Ця тактика, на їхнє переконання, дає зрозуміти співрозмовнику, що спілкування має офіційний, діловий характер, а також допомагає досягти багатьох стратегічних цілей, яких не було б досягнуто при зверненні російською мовою. Йдеться про стереотипне уявлення, за яким носій (якісної, гарної, чистої) української мови має моральні переваги над мовцем, який недостатньо добре володіє державною мовою, як високоосвічена людина, можливо, представник владних органів, як людина принципова і здатна обстоювати свої права.

Варто запам'ятати як аксіому, що збереження й посилення комунікативної потужності російської мови й надалі зміноватиме ідентифікації й преференції мовців. Надання російській мові статусу регіональної в окремих регіонах України та містах неминуче призведе до подальшого посилення домінування російської мови, якщо ситуація не буде компенсована заходами з підтримки української мови.

Одним із інструментів мовної політики є закони про мову. Їхнє випрацювання – компетенція юристів. Проте якщо мовні закони не враховуватимуть висновків соціолінгвістів про функціональні можливості мови чи мов, особливості мовних ситуацій тощо, то будуть нежиттездатними або такими, що матимуть зворотній ефект²⁹. Серед завдань, що стоять перед державою у сфері мовної політики, соціолінгвісти називають, по-перше, посилення громадянської консолідації етнічних груп, підтримку розвитку справді міnorитарних мов, упровадження української мови в урбаністичний простір і, зокрема, у сферу масової культури, творення національних терміносистем різних галузей знань, особливо інформаційних технологій. Обов'язковими елементами будь-яких мовнореформаторських кроків, в ідеалі, мають бути пояснення широкому загалу цілої низ-

²⁹ О. Данилевська, *Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР*, Київ 2009, с. 30.

ки соціо – та психолінгвальних чинників формування мовної ситуації, наукове осмислення понять мовної та етнічної ідентифікації та їхньої ролі у процесах державотворення, детальне вивчення мовних преференцій населення.

Бібліографія

- Вишняк О., *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз)*, Київ 2009.
- Данилевська О., *Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР*, Київ 2009.
- Дністрянський М.С., *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики*, Львів 2006.
- Донцов А., Стефаненко Т., Язык как фактор этнической идентичности, „Вопросы психологии” 1997, nr 4, s. 75–86.
- Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про мови в Українській РСР, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> [доступ: 16.09.2012].
- Залізняк Г., Масенко Л., *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*, Київ 2001.
- Залізняк Г., Сучасна мовна політика і кияни, „Наукові записки НаУКМА” 2012, т. 137, с. 20–24.
- Зуб'юк П., *Смерть українофобії*, <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/10/19/7000218/> [доступ: 20.10.2013].
- Ігнатенко В.В., Селіванова О.О., *До проблеми етнічної ідентичності*, <http://www.selivanova.net/downloads/Do%20problemy%20etnichnoy%20identychnosti.doc> [доступ: 21.09.2013].
- Лазаренко Л., *Досвід мовних політик світу та українська перспектива, „Українська мова”* 2002, nr 4, s. 3–22.
- Проект Закону про засади державної мовної політики, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41018 [доступ: 10.09.2012].
- Масенко Л., *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*, Київ 2004.
- Руда О., *Соціомовні стереотипи в міській білінгвальній комунікації (проблеми мовної стійкості та мовної толерантності)* [w:] Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, т. 28, Кам'янець-Подільський 2011, с. 403–405.
- Соколова С., *Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування), „Українська мова”* 2013, nr 2, s. 38–55.
- Соколова С., Труб В., Масенко Л., Данилевська О., Руда О., *Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі* [w:] *Слов'янські обрії: доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів*, т. 6, nr 1, Київ 2013, с. 173–196.
- Українці перехотіли другу державну, <http://www.pravda.com.ua/news/2011/09/7/6567769/> [доступ: 25.10.2012].
- Чисельність і склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/> [доступ: 18.08.2013].

Gibson K., *English only court cases involving the U. S. workplace: the myths of language use and the homogenization of bilingual workers' identities*, Hawai'i 2004.

Riabczuk M., Od "Małorusi" do "Indoeuropy": stereotyp "narodu" w ukraińskiej społecznej świadomości i myśl społecznej [w:] *Narody i stereotypy*, red. T. Walas, Kraków 1995, s. 113–124.

Language preferences of Kyivites today

The article highlights language preferences in the context of Ukrainian state language policies. Language self-identification by the Ukrainians is also analysed as a parameter of the language situation. Some peculiarities of the language situation in Kyiv are described in view of the city's status of a capital and its being a cultural centre which predetermines the choice of a sort of language behaviour among the Kyivites. Their mostly adaptive behaviour is conditioned by the circumstances that do not always correspond to their language preferences. Language steadiness and language changeability are singled out and explained as criteria meant to evaluate the language behaviour of bilingual speakers.

Dzisiejsze preferencje językowe mieszkańców Kijowa

Analiza preferencji została przeprowadzona przy uwzględnieniu kontekstu zasad tworzenia polityki językowej Ukrainy. Omówiono cechy charakterystyczne dla sytuacji językowej w Kijowie (związane z jego stolicznym statusem), przeanalizowano także wpływ środowiska kulturowego i językowego na postawy językowe mieszkańców Kijowa (uwzrówniania komunikacyjne, bardzo często nieodpowiadające preferencjom językowym mówców i zmuszające ich do przystosowywania się). Jako kryteria oceny językowego zachowania bilingwistów wyznaczono stabilność oraz zmienność językową.

Keywords:
language situation,
language policies, bi-
lingualism, language
preferences, language
self-identification

Słowa kluczowe:
polityka językowa,
sytuacja językowa,
posługiwanie
się językiem,
przynależność
językowa, bilingwizm